

דף שבועי

בס"ד

פרשת שפטים, תשפ"ג, מספר 1533

"כל המוסיף – גורע"

עמיצור ברק

"וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזִדוֹן לְבַלְתִּי שָׁמַע אֶל הַפֶּהן הָעֵמֶד לְשֵׁרֵת שָׁם אֶת ה' אֶ-לֵהֶיךָ אוֹ אֶל הַשֹּׁפֵט וַיִּמָּת הָאִישׁ הַהוּא" (דב' יז:ב).

ההבדל בין 'האיסור לסור' המופיע בפרשיית ביה"ד הגדול, לעומת זה שבמצוות המלך, הוא בכך שהעברייני הוא אזרח מן השורה, ולשיטת חז"ל הוא במעמד של 'חכם', המכונה בהלכה "זקן ממרא (לעיתים: ממרה)" – המתייצב נגד ביה"ד הגדול, הרשות המחוקקת. עונשו הוא מיתת בית-דין, בחנק. ואילו בעניין המלך, המצווה שלא לסור הוא המלך עצמו, וכשהוא עובר על הציווי, וכראש הרשות המבצעת יוצא נגד מצוות התורה, עונשו המפורש הוא מיתת בידי שמיים (שהרי בעיקרון המלך לא דן ולא דנים אותו), ומלכותו לא תתמיד.

מהי אם כן משמעות צמד המלים "ימין ושמאל"? התשובה הפשוטה שהעלינו לעיל: "דברה תורה כלשון בני אדם". דהיינו, אין בביטוי כל מסר נוסף. אך במקרה זה תשובה זו אינה מספקת, ונראית פשוטה מדי בגלל החזרה על הביטוי ארבע פעמים בתורה, ועוד חמש פעמים בנביאים ובכתובים. וגם, כאמור, בהיותה נוגדת את דיוקי חז"ל למסקנות הלכתיות ממילים שהן, לכאורה, מיותרות.

התשובה החלופית היא: שלא להרחיב ולא לצמצם את תחולת המצוות מעבר למה שנקבע בהלכה ע"י הפוסקים המוסמכים לדורותיהם. לא להקל ולמעט – שמאל, אבל גם לא להוסיף – ימין. מצד אחד לא לבטל ציוויים ואיסורים, חלקית או לגמרי, אך מצד שני גם לא להרחיב את תחולתם או מספרם.

דרישה זו מתקשרת לצמד מצוות מתוך התרי"ג, תנ"ד ו-תנ"ה לפי מנין ספר החינוך. צמד זה מופיע פעמיים בתורה, בפרשות ואתחנן וראה:

לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו... (דב' ד:ב).

את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו (דב' יג:א).

בעוד שהציווי לא לגרוע (מצווה תנ"ה) נראה מובן מאליו, האיסור על הוספה (מצווה תנ"ד) מובן פחות, שהרי יראי ה' ואוהביו מבטאים רגשות אלה בעבודת ה', איש איש למיטב הבנתו ותחושותיו, ובהוספה

הביטוי "לסור מן המצווה/הדבר/הדברים ימין ושמאל" מופיע בכל התורה רק ארבע פעמים, כולן בחומשנו, ושתיים מהן בפרשתנו. בכולן מדובר באיסור "לסור" מן המצוות:

על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (דב' יז:א).

לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (שם:כ).

ושמרתם לעשות פאשר צוה ה' א-להיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל (דב' ה:כט).

ולא תסור מפל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאולי ללכת אחרי א-להים אחרים (דב' כח:יד).

בכל ארבעת הפסוקים ניתן לכאורה להשמיט את צמד המלים "ימין ושמאל" ללא שינוי במשמעות המסר הבסיסי, שהוא – לדקדק בקיום מערכת המצוות בשלמות!

אם לא ניחס להופעת צמד המילים את הגישה של "דברה תורה כלשון בני אדם" (נדרים ג ע"א), אלא ננקוט בשיטת חז"ל, שהרבה הלכות מדאורייתא נפסקו בעקבות דיוק של מילים (ואותיות) מיותרות לכאורה, אזי חשוב לזהות את המשמעות של הוספת צמד המלים "ימין ושמאל":

שני האיסורים שבפרשתנו מופיעים בסמיכות, במרחק תשעה פסוקים זה מזה, בשתי מצוות סמוכות העוסקות בשניים משלושת המוסדות המנהיגים את העם:

- בית הדין הגדול היושב בלשכת הגזית בבית המקדש, ובלשון חז"ל – הסנהדרין. במושגי ימינו (בקירוב, לפחות): "הרשות המחוקקת".

- המלך, במושגי ימינו: "הרשות המבצעת".

- המנהיג השלישי הוא "הקודקוד הפולחני" – הכוהן הגדול, אך לפי הכתוב בפרשתנו ניתן להבין כי הוא עומד בראש ביה"ד הגדול:

* עמיצור ברק הוא פרופ' להנדסת מים ואנרגיה באוניברסיטת אריאל.
1 ברוב המקומות במקרא כתובה המלה שמאל עם האות וו לפני האות למד.

וכדברי הירושלמי (נדרים פרק ט הלכה א): "לא דיך מה שאסרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים?". וכמאמר החכם קהלת: "אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם. אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות" (ז:זט-זי).

הרמב"ם מסכם בהלכות יסודי התורה פרק ה:

אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם... ועושה... לפנים משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, (שלא יגזים בעשייה לפנים משורת הדין)... הרי זה קידש את ה'.

ובהלכות דעות הוא מפרט (פרק ג הלכה א):

שמה יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאים את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין... – גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, המהלך בדרך זו נקרא חוטא, שהרי הוא אומר בנזיר 'זכר עליו מאשר חטא על הנפש', אמרו חכמים ומה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה, המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה. לפיכך צוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו התורה בלבד, ולא יהא אוסר עצמו בנדרים ובשבועות על דברים המותרים. כך אמרו חכמים 'לא דיך מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים?' ובכלל הזה אלו שמתענים תמיד אינן בדרך טובה, ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית, ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר 'אל תהי צדיק הרבה'.

יש להעיר גם, שבכל ארבעת הציוויים לא לסור ימין ושמאל, וגם בשני האיסורים שלא להוסיף ולא לגרוע, הכתוב מקדים את הימין לשמאל ואת ההוספה האסורה על הגריעה. שכן, הסכנה והפיתוי להגזים גדולה יותר דווקא אצל הדבקים בה', מחשש של התרופפות בקיום המצוות.

בסיכום: משמעות ההנחה שלא לסור ימין ושמאל היא להקפיד על המצוות תוך כדי התנהלות באופן מאוזן.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

נאותה של מצוות תרבה ותגדל עבודת ה' שלהם. ודרשו רז"ל: "רחמנא לבא בעי" (סנהדרין קו ע"ב), ושנו בברכות (ה ע"ב): "אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכווין לבו לשמים". על רקע זה מתעוררות שתי שאלות:

הראשונה: לכאורה, מה פסול בתוספת של מצוות

מתוך התעוררות פנימית לעבודת הבורא?

השנייה: בפועל אנו מקיימים לפחות שבע מצוות

עשה, והרבה מאוד מצוות לא-תעשה, נוספות על התרי"ג; חלקן אף מבטלות מצוות מהתורה (י"בום), הנחת תפילין ביום-טוב שני, תקיעת שופר בשבת (ועוד). איך, אם כן, מתיישבת מציאות הלכתית כזו עם איסור ההוספה?

יש כמה תשובות טובות לכל אחת מהשאלות

הללו. למען קציר האומר נסתפק רק בשלוש:

1. רש"י (על דב' ד:ב): "לא תוסיפו, כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות". ובספרי (פרשת ראה פסקא פב) כתוב: "מנין שאין מוסיפים על הלולב ועל הציצית, תלמוד לומר: 'לא תסף עליו'". כלומר, איסור ההוספה על המצוות מצמצם לפי הספרי ורש"י רק להוספת מרכיבים של כל מצווה בפני עצמה, ולא לכלל המצוות ומספרן.

2. רמב"ם, הלכות ממרים פרק ב הלכה ט:

הואיל ויש לבית דין (סמכות) לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות, וכן יש להן (סמכות) להתיר איסורי תורה לפי שעה, (עולה השאלה) מהו זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו? (התשובה): שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה. כיצד? הרי כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו... אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה, אם יבוא בית דין... ויאסור בשר העוף ויאמר שהוא... אסור מן התורה הרי זה מוסיף, אבל אם אמר (בי"ד) בשר העוף (בחלב) מותר מן התורה, ואנו נאסור אותו, ונודיע לעם שהוא גזרה (היינו איסור בסמכות חכמים שלא מן התורה, אז)... אין זה (עבירה של) "מוסיף", אלא עושה סייג לתורה וכן כל כיוצא בזה.

כלומר, האיסור להוסיף ציוויים שאינם מהתורה חל רק אם קובעים שלא כראוי שהם כן מן התורה, אבל מותר להוסיף אם מכריזים שהם מדרבנן ולא מדאורייתא. כלומר, ידגישו החכמים שמדובר בהוספת ציווי שאינו כתוב בתורה (כדוגמה, מותר עקרונית לאכול עוף בחלב במקרים של ספק אם בושל בחלב פרה או בחלב סויה, בשונה מבשר בהמה שאסור לאכלו גם במקרה של ספק כזה). ספק מהתורה – להחמיר, מדרבנן – להקל.

3. ייתכן אולי שאיסור הוספה חל רק על האזרח

הבודד, אבל לבית-הדין, שיש לו סמכות פסיקה, מותר להוסיף מצוות גם בלי להדגיש שהן מדרבנן בלבד.

ואכן, שני הביטויים בפרשתנו על האיסור לסור

ימין ושמאל מכוונים לאזרח הבודד, גם אם הוא מלך, כל שכן אם הוא 'זקן ממרה'. ועוד: הוספה על המצוות, כמו גריעה מהן, אינה תואמת את שיטת הרמב"ם לבחור בדרך האמצעית ולא להגזים לשני הקצוות,